

УДК 657:001.8

ВИВЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ У ВНЗ

ЛЕОНІД СУК,

доктор екон. наук, професор,

ПЕТРО СУК,

доктор екон. наук, доцент,

Національний університет біоресурсів
і природокористування України

Обґрунтовано недоцільність поділу фінансового обліку на 1 і 2 і використання для його вивчення відповідних окремих дисциплін на основі розмежування активів і пасивів підприємства. Запропоновано зміст навчальної дисципліни «Фінансовий облік», а також перелік та послідовність вивчення її тем.

Ключові слова: фінансовий облік, бухгалтерський облік, активи, пасиви підприємства, предмет, об'єкт і принципи обліку.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У вищих навчальних закладах України вивчення бухгалтерського обліку здійснюється за різними навчальними дисциплінами. Курс «Фінансовий облік» подається у двох з них: «Фінансовий облік 1» і «Фінансовий облік 2». Перша дисципліна охоплює активи, а друга – пасиви підприємства.

У бухгалтерському обліку господарські операції відображують взаємопов'язано і взаємообумовлено. Відокремлення активів від пасивів ускладнює процес встановлення суті господарських явищ і засвоєння фінансового обліку.

У наукових працях, численних підручниках і навчальних посібниках немає обґрунтування поділу фінансового обліку на дві частини – активи і пасиви.

Мета статті – аналіз методики вивчення фінансового обліку та обґрунтування пропозицій щодо її вдосконалення для використання під час підготовки фахівців зі спеціальності «Облік і аудит».

ВИКЛАД РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для успішного вивчення будь-якої дисципліни потрібно використовувати наукові положення щодо її сутності та призначення. Система бухгалтерського обліку має вирішувати завдання, які ставить перед ним суспільство. Серед науковців до цього часу немає єдиної думки щодо системи бухгалтерського обліку в Україні. Так, М. Пушкар [1, с. 19–20] поділяє суперсистему обліку на три складові (підсистеми): фінансовий облік, управлінський облік, контролінг. Ці підсистеми мають між собою тісний взаємозв'язок.

Категорію «бухгалтерський облік» визначають по-різному. Офіційними документами передбачено, що *бухгалтерський облік* – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність

підприємства зовнішнім і внутрішнім користувачам для прийняття рішень.

Бухгалтерський облік функціонує як єдина інтегрована система, розвиток якої передусім полягає у поєднанні планування, обліку, контролю та аналізу з метою формування інформації для прийняття управлінських рішень. Практика вивчення такої складної системи свідчить, що для її засвоєння у різних вищих навчальних закладах України викладають понад 20 навчальних дисциплін з бухгалтерського обліку, зокрема: бухгалтерський облік; фінансовий облік 1; фінансовий облік 2; управлінський облік; податковий облік; облік в зарубіжних країнах; стандарти бухгалтерського обліку; бухгалтерський облік в галузях народного господарства; облік у банках; облік у бюджетних організаціях і установах; актуальні проблеми бухгалтерського обліку і контролю; облік в промислових і агросервісних підприємствах; судово-бухгалтерська експертиза; облік, аналіз і контроль трансакційних витрат; облік зовнішньоекономічної діяльності; організація обліку; звітність підприємства; облік на підприємствах малого бізнесу; бухгалтерський облік в управлінні підприємством; інформаційні системи і технології в обліку та аудиті та ін. Ми назвали лише ті дисципліни, які особисто викладали у ВНЗ України.

Аналогічна ситуація з вивченням контролю, коли використовується також величезна кількість навчальних дисциплін.

Викладене свідчить про широку розпорошеність питань бухгалтерського обліку, що ускладнює процес його засвоєння. Вважаємо, що доцільно значно скоротити кількість навчальних дисциплін, а зміст багатьох із них подати в темах фінансового обліку.

Фінансовий облік повинен задовольняти інформаційні потреби держави, інших зовнішніх і внутрішніх користувачів інформації. Зовнішні межі фінансо-

вого обліку окреслені досить чітко, а внутрішні – орієнтовно, єдиним обов'язковим атрибутом яких є використання грошового вимірника.

Широке розгалуження фінансового обліку для його вивчення обумовлює необхідність затрат відповідної кількості часу, що передбачає для студентів спеціальності «Облік і аудит» виділяти дві дисципліни: фінансовий облік 1 і фінансовий облік 2.

Типовою програмою визначено предмет вивчення дисциплін, зокрема: «**Фінансовий облік 1**» – це методичні засади обліку необоротних та оборотних активів і змін, які відбуваються в них в результаті здійснення господарських операцій; «**Фінансовий облік 2**» – це методичні засади обліку джерел фінансування активів та фінансових результатів діяльності підприємства. Тобто як було вже зазначено, фінансовий облік 1 охоплює активи, а фінансовий облік 2 – пасиви підприємства.

Доцільність такого поділу, на нашу думку, викликає сумнів. Розглянемо цей підхід докладніше, використовуючи конкретні позиції:

1. У наукових працях немає обґрунтувань щодо необхідності або навіть можливості поділу фінансового обліку на облік активів і облік пасивів через використання відповідних окремих дисциплін.

2. Типовою програмою визначено завдання дисциплін: «Фінансовий облік 1» – це вивчення й набуття практичних навичок з методики обліку окремих об'єктів необоротних та оборотних активів, порядку документування господарських операцій, їх групування, узагальнення в системі реєстрів фінансового обліку: «Фінансовий облік 2» – завдання такі самі, але стосовно методики обліку власного капіталу, зобов'язань, доходів, фінансових результатів діяльності підприємства, тобто його пасивів. Виходить, що завдання єдине, а дисципліни різні.

3. Предметом бухгалтерського обліку є господарська діяльність підприємства, мета і характер якої визначаються видом господарювання. Об'єктами обліку, які становлять його предмет, є:

- господарські засоби і джерела їх утворення;
- господарські процеси та їх результати.

Отже, предмет бухгалтерського обліку єдиний і не підлягає поділу на облік 1 і облік 2 через розмежування на активи і пасиви.

4. Елементи методу бухгалтерського обліку такі:

- документація та інвентаризація;
- оцінка та калькулювання;
- рахунки і подвійний запис;
- баланс і звітність.

Названі елементи не можна поділити на облік 1 і облік 2. Вони спільні для бухгалтерського обліку активів, пасивів і господарських процесів.

5. Принципи обліку являють собою правила, якими слід керуватися при його веденні. Кількість офіційно визнаних принципів бухгалтерського обліку в різних країнах не однакова. Зокрема, Я. Соколов пропонує їх 14 [2], В. Сопко – 11 [3], С. Голов – 9 [4]. Законодавством України встановлено 10 принципів: обачність, повне висвітлення, автономність, послідовність, безперервність, нарахування та відповідність доходів і витрат, превалювання сутності над формою, історична (фактична) собівартість, єдиний грошовий вимірник, періодичність [5].

Принципи обліку незалежно від прийнятої їх кількості не поділяють на облік 1 і облік 2. Вони спільні для бухгалтерського обліку та стосуються одночасно активів, пасивів і господарських операцій.

6. Одним із основних завдань фінансового обліку є підготовка інформації для складання фінансової звітності. Зробити це неможливо лише за даними фінансового обліку 1 або за даними фінансового обліку 2. Фінансова звітність складається на основі єдиного фінансового обліку, що охоплює активи, пасиви і господарські процеси, які відбулися за звітний період.

7. Фінансовий облік відображує наявність засобів (активів) і джерел їх утворення (пасивів), а також господарські операції, які відбуваються на підприємстві. Кожна операція викликає зміни в балансі. Можуть бути такі зміни:

1) операції стосуються тільки активу балансу і зумовлюють зміни структури активу балансу без зміни його валюти;

2) операції стосуються тільки пасиву балансу і зумовлюють зміни структури пасиву балансу без зміни його валюти;

3) операції стосуються активу і пасиву балансу та зумовлюють зміни структури активу і пасиву балансу, що викликає збільшення його валюти;

4) операції стосуються активу і пасиву балансу та зумовлюють зміни структури активу і пасиву балансу, що викликає зменшення його валюти.

Отже, якщо поділити фінансовий облік на 1 і 2 відповідно до розділів балансу, то зникне вивчення операцій, які одночасно зачіпають актив і пасив балансу (зміни 3 і 4), що допустити неможливо.

Наведені позиції свідчать, що теорія і практика не дають підстав для поділу фінансового обліку на 1 і 2 через розмежування активів і пасивів підприємства.

Тепер розглянемо доцільність вивчення фінансового обліку в двох окремих дисциплінах: фінансовий облік 1 – активи, фінансовий облік 2 – пасиви. На наше глибоке переконання, робити так не тільки не доцільно, а й дуже шкідливо.

Для того щоб правильно відобразити в обліку господарську операцію, потрібно чітко визначити її суть, а потім спрямувати записи на бухгалтерські рахунки, які можуть зачіпати одночасно активи і пасиви. Студент має усвідомити порядок документування господарської операції, її зміст і взаємозв'язок, який вона обумовлює між об'єктами обліку.

Наведемо приклади з вивчення обліку господарських операцій за окремими питаннями.

1. Вивчаємо тему «Облік розрахунків з покупцями та замовниками». У цій темі, яка віднесена до дисципліни «Фінансовий облік 1», викладач має пояснити: хто такі покупці та замовники; нормативно-правові документи, які регулюють взаємовідносини між ними; порядок оформлення договорів купівлі-продажу, складання і використання первинних документів, приймання-передачі товарів і готової продукції, можливі форми розрахунків (попередня і наступна оплата, використання готівки), їх синтетичний та аналітичний облік тощо.

Тепер розглянемо тему із дисципліни «Фінансовий облік 2» – «Облік розрахунків з постачальниками та підрядниками». Тут викладач має пояснити, хто такі постачальники та підрядники; нормативно-правові документи, які регулюють взаємовідносини з ними, та інші положення, які відносяться також до обліку розрахунків з покупцями, що вже вивчено (або буде вивчено) в іншій дисципліні.

Під час купівлі-продажу задіяні дві сторони – покупець і продавець. Суть операції і облік взаємовідносин між ними потрібно пояснювати одночасно, тоді стане зрозумілою логіка бухгалтерських записів, якщо: одна сторона списала товар, то інша його оприбуткувала; одна сторона заплатила гроші, а інша їх одержала; одна сторона видала аванс, а інша його отримала; розрахунки не проведено – в одній стороні виникла дебіторська, а в іншій кредиторська заборгованість на однакову суму.

Облік акції з купівлі-продажу потрібно вивчати взаємопов'язано і в комплексі, а не відносити в різні навчальні дисципліни, не знаючи, що відбувається першим, – продаж чи покупка, і відповідно в якій послідовності будувати заняття. Логічно, що спочатку потрібно щось купити (розрахунки з постачальниками), а потім його продати (розрахунки з покупцями).

Купівля-продаж – це операція, яка відбувається одночасно у покупця і в продавця, тому неможливо розмежувати по різних дисциплінах вивчення її обліку. Студент має усвідомити, що якщо одна сторона купує товар (веде облік розрахунків з постачальниками), то інша сторона його продає (облік розрахунків з покупцями). І це відбувається одночасно на основі тих самих документів.

2. Вивчаючи питання «Облік розрахунків векселями», потрібно усвідомити суть вексельних розрахунків, доцільність їх використання, рух векселів, правове регулювання тощо. Звичайно, зовсім немає сенсу вивчати окремо у різних дисциплінах «векселі одержані» (активи) і «векселі видані» (пасиви), по суті повторюючи те саме. Якщо одна сторона видала вексель, то інша його одержала – суть і документальне оформлення операції єдині.

3. Питання «Облік орендних відносин» включає суть оренди, нормативно-правові акти її регулювання, документування, розрахунки тощо. Не можна вивчати облік розрахунків у орендодавця ізольовано від орендаря, оскільки тоді у обох випадках суть операції та її облік залишаються незрозумілими студенту. Якщо одна сторона здала об'єкт в оренду, то інша його взяла. Отже, потрібно пояснити одночасно, як ведуть облік орендодавець і орендар.

4. Питання «Облік податкових різниць» передбачає вивчення суті податкових різниць, порядку їх визначення і відображення в обліку та звітності. Якщо відносити в одну дисципліну «облік відстрочених податкових активів» (активи), а в іншу – «облік відстрочених податкових зобов'язань» (пасиви), то студенту буде незрозумілим ні перше, ні друге. Це ж одна подія, яка може викликати необхідність здійснювати записи у активах чи пасивах або одночасно і там, і там залежно від конкретної ситуації. Важко навіть уявити, як можна розмежувати вивчення у різних дисциплінах: облік відстрочених податкових активів і облік відстрочених податкових зобов'язань.

Є ще безліч ситуацій, які підтверджують, що з метою засвоєння фінансового обліку не можна використовувати дві окремі дисципліни, в одній з яких вивчати облік активів, а в іншій – облік пасивів підприємства.

Курс «Фінансовий облік» дуже великий за обсягом, тому в принципі може бути поділений на кілька дисциплін. Проте для такого поділу мають бути взяті не активи і пасиви підприємства, а застосовані інші підходи.

Як було зазначено, з бухгалтерського обліку читається понад 20 дисциплін. За їх рахунок можна суттєво скоротити курс «Фінансовий облік», вилучивши з нього окремі теми, за якими є самостійні дисципліни.

На наше переконання, для засвоєння фінансового обліку має бути одна дисципліна, яка включає чотири модулі (див. додаток). Вивчення тем у ній доцільно здійснювати за чотирма модулями у такій послідовності: облік грошових коштів, кредитів банків і фінансових інвестицій; облік розрахункових операцій; облік необоротних активів і запасів; облік фінансових результатів, власного капіталу та фінансова звітність.

Зміст навчальної дисципліни «Фінансовий облік»

Модуль 1. Облік грошових коштів, кредитів банків і фінансових інвестицій

Тема 1. Основи побудови фінансового обліку.

Тема 2. Облік грошових коштів.

Тема 3. Облік кредитів банків і зобов'язань за облігаціями.

Тема 4. Облік фінансових інвестицій.

Тема 5. Облік розрахунків з підзвітними особами.

Модуль 2. Облік розрахункових операцій

Тема 1. Облік розрахунків із покупцями і поставальниками.

Тема 2. Облік розрахунків з різними дебіторами і кредиторами.

Тема 3. Облік розрахунків з оплати праці.

Тема 4. Облік розрахунків за соціальними внесками.

Тема 5. Облік розрахунків за податками та платежами.

Модуль 3. Облік необоротних активів і запасів

Тема 1. Облік капітальних інвестицій.

Тема 2. Облік основних засобів та інших необоротних матеріальних активів.

Тема 3. Облік нематеріальних активів.

Тема 4. Облік матеріальних запасів.

Тема 5. Облік витрат виробництва.

Модуль 4. Облік фінансових результатів, власного капіталу та фінансова звітність

Тема 1. Формування та облік доходів за видами діяльності.

Тема 2. Облік витрат діяльності підприємства.

Тема 3. Облік фінансових результатів діяльності.

Тема 4. Облік власного капіталу, забезпечень і цільового фінансування.

Тема 5. Основи побудови фінансової звітності.

ВИСНОВКИ

1. У вищих навчальних закладах України для вивчення бухгалтерського обліку використовують понад 20 навчальних дисциплін. Їх кількість доцільно значно скоротити, а зміст викласти в темах з фінансового обліку.

Для вивчення фінансового обліку є дві навчальні дисципліни: фінансовий облік 1 і фінансовий облік 2. Перша з них включає облік активів, а друга – пасивів підприємства. Такий поділ не обґрунтований. Розмежувати активи і пасиви за різними дисциплінами недоцільно. Зрозуміти облік активів без пасивів, і навпаки, неможливо. Пропонуємо фінансовий облік вивчати по групах господарських операцій, які можуть одночасно стосуватися активів і пасивів підприємства.

2. Має бути одна дисципліна «Фінансовий облік», яка складається з окремих модулів, а послідовність тем в ній відповідає господарським процесам, що відбуваються на підприємстві.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. **Сучасні** проблеми обліку: [монографія]; за ред. д-ра екон. наук, проф. М.С. Пушкаря. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – 268 с.

2. **Соколов Я.В.** Принципы бухгалтерского учета: прошлое и будущее / Я.В. Соколов // Бухгалтерский учет. – 1996. – № 2. – С. 18–23.

3. **Сопко В.В.** Бухгалтерський облік: [навч. посіб.] /

В.В. Сопко. – К.: КНЕУ, 1999. – 500 с.

4. **Голов С.** Бухгалтерський облік в Україні: проблеми та рішення / С. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 1997. – № 10. – С. 12–23.

5. **Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні:** Закон України від 16.07.99 р. № 996-XIV. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

Обоснована нецелесообразность деления финансового учета на 1 и 2 и использования для его изучения соответствующих отдельных дисциплин на основе разделения активов и пассивов предприятия. Предложено содержание учебной дисциплины «Финансовый учет», а также перечень и последовательность изучения ее тем.

Proved the impossibility of separating financial accounting for 1 and 2 and use for its study of appropriate individual disciplines on the basis of division of assets and liabilities of the enterprise. Proposed content of the discipline «Financial Accounting», list and sequence of study of its themes.